

NO. 210 – MAART 2023

1998 – DE KOERIER - 2023

INFORMATIEBLAD OVER VERDEDIGINGSWERKEN
EN MILITAIRE GESCHIEDENIS

EERSTE WERELDOORLOG EN EDE
MARINUS VAN DER LUBBE
JAN ZWARTENDIJK
WILLIAM HURRELL
ZEVENAAR
OBJECTEN UIT DE KOUDE OORLOG

COLOFON

Opgericht in december 1998, als opvolger van het Mededelingenblad Verdedigingswerken. Van dat blad werden tussen september 1990 en december 1997 tien afleveringen uitgegeven. Ze zijn helaas niet digitaal beschikbaar. Wel is een aantal artikelen later, al dan niet in aangepaste vorm, opgenomen in de Koerier.

Redactie Dik Winkelman
dik.winkelman@casema.nl

Website

<https://loopgraafkoerier.weebly.com/>
 voor de laatste Koerier, actuele informatie, korte berichten, kalender en verwijzingen naar interessante websites
<http://www.tiki-toki.com/timeline/entry/384975/Het-Oostfront-in-de-Tweede-Wereldoorlog/>
 Tijdslijn door Koen Winkelman

Dank aan alle gastauteurs en aan technische steun van Eddy Borst, Dirk Docter (register), Marco Sikkell en Julie Winkelman (poppylogo en website).

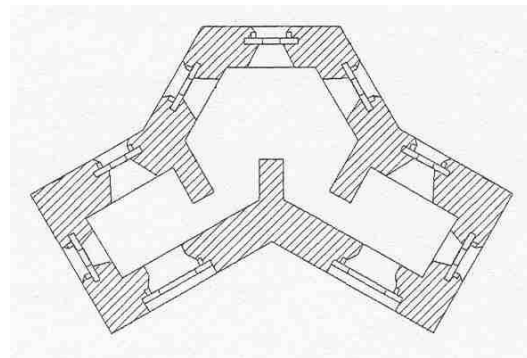
Auteurs

- Libor Boleslav
- Rob Devilee
- Onno van Gent
- Michael Hoppe
- John Maes
- Hans Molier
- Peter Mulder
- Aad Neeven
- Chris van Oosten
- Fons Overdijk
- Rob Vaneker
- Anne Visser †
- Hans van Wieringen †
- Julie Winkelman
- Koen Winkelman
- Herman van Zanten
- Dik Winkelman

DE KOERIER

NUMMER 210 – MAART 2023

OPGERICHT IN SEPTEMBER 1998

AANVULLINGEN...

De vorige Koerier betrof een aanvulling, die uiteindelijk leidde tot een uitgebreid artikel over de Slag in Zeeland van 1809. In deze aflevering gaan we nog even verder met een paar aanvullingen, maar deze keer heeft dat niet geleid tot heel uitgebreide artikelen! Nieuwsberichten, en ook een bezoek aan het museum de Lakenhal in Leiden, zijn aanleiding verdere aandacht te besteden aan Marinus van der Lubbe. We vertelden iets over hem in Koerier 188. Daarna is er wat nieuws te vertellen over Jan Zwartendijk, over wie Herman van Zanten een artikel schreef in Koerier 202. Het terugvinden van de

stoffelijke resten van de Britse piloot William Hurrell kreeg aandacht in Koerier 182. Inmiddels vond hij zijn laatste rustplaats; waar dat is, beschrijven we vervolgens kort in deze aflevering. Na deze aandacht voor mensen, weer wat aandacht voor stenen. Allereerst exemplaren daarvan in het Gelderse Zevenaar. Een bezoek aan die plaats beschreven we eerder in Koerier 205 en nu valt er wat nieuws te vertellen. Tenslotte wat aandacht voor objecten uit de Koude Oorlog. Dat die periode de laatste jaren meer en meer aandacht krijgt, blijkt bijvoorbeeld uit een nieuwe fraaie brochure van de Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed. Ook enkele Nederlandse objecten geven we daarna kort

aandacht. Een willekeurig Nederlands object uit de Koude Oorlog staat op deze bladzijde afgebeeld. Ik ben benieuw wie van de lezers het herkennen!

Maar we beginnen deze aflevering met een artikel van Herman van Zanten. Herman heeft al veel voor de Koerier geschreven, over wisselende onderwerpen. Waar hij eerder aandacht besteedde aan een oefenloopgravenstelsel op de hei bij Ede, beschrijft hij nu een interessant museum in die stad. De foto op het voorblad hoort bij dit artikel. Dank weer Herman!

DE EERSTE WERELDOORLOG EN EDE De Smederij

Op zaterdag 25 februari 2023 opende het *Oorlogs- en Garnizoensmuseum Ede* onder grote belangstelling een wisseltonstelling met als thema 'De Eerste Wereldoorlog en Ede'.

Ede was met recht de garnizoensstad bij uitstek. In de gemeente waren maar liefst zeven kazernes ondergebracht. De oudste, uit 1906, waren de Mauritskazerne en de Johan Willem Frisokazerne. De Arthur Koolkazerne volgde samen met de Van Essenkazerne in 1908. In de roerige dagen voor de Tweede Wereldoorlog volgden nog de Bergansiuskazerne (1936), de Elias Beekmankazerne (1939) en de Simon Stevinkazerne (1940) sloot tenslotte de rij. De oudere - wat heet - dienstplichtigen onder ons zullen de diverse namen nog bekend voorkomen.

Oorlogs- en Garnizoensmuseum Ede

Het museum is gevestigd in de oude smederij van de voormalige Cavaleriekazerne 'Arthur Kool'. Deze kazerne werd in 1908 in gebruik genomen. In 1939 was het 8e Regiment Veldartillerie hier gelegerd, dat in de meidagen achter de Grebbeberg in stelling ging. In en na de oorlog kenden de kazernes velerlei andere bestemmingen en huisvestingen, tot de militaire bestemming tenslotte op z'n einde liep.

Op 1 januari 2011 werd dit kazernecomplex overgedragen aan de Gemeente Ede. De gemeente nam het terrein van de Arthur Koolkazerne op in het woningbouwproject 'Veluwse Poort'. Een aantal militaire gebouwen werd aangemerkt als Rijksmonument, en deze zijn op prachtige wijze in het woongebied geïntegreerd. Een van deze monumentale gebouwen is de oude kazernesmederij, thans de trotse lokatie van het museum. Het gebouw heeft meerdere bestemmingen, met recht multi-functioneel. Naast het museum is het ook het vaste honk van het Veteranen Ontmoetingscentrum Ede. Er wordt vergaderd, er worden lezingen gegeven, enz. enz.

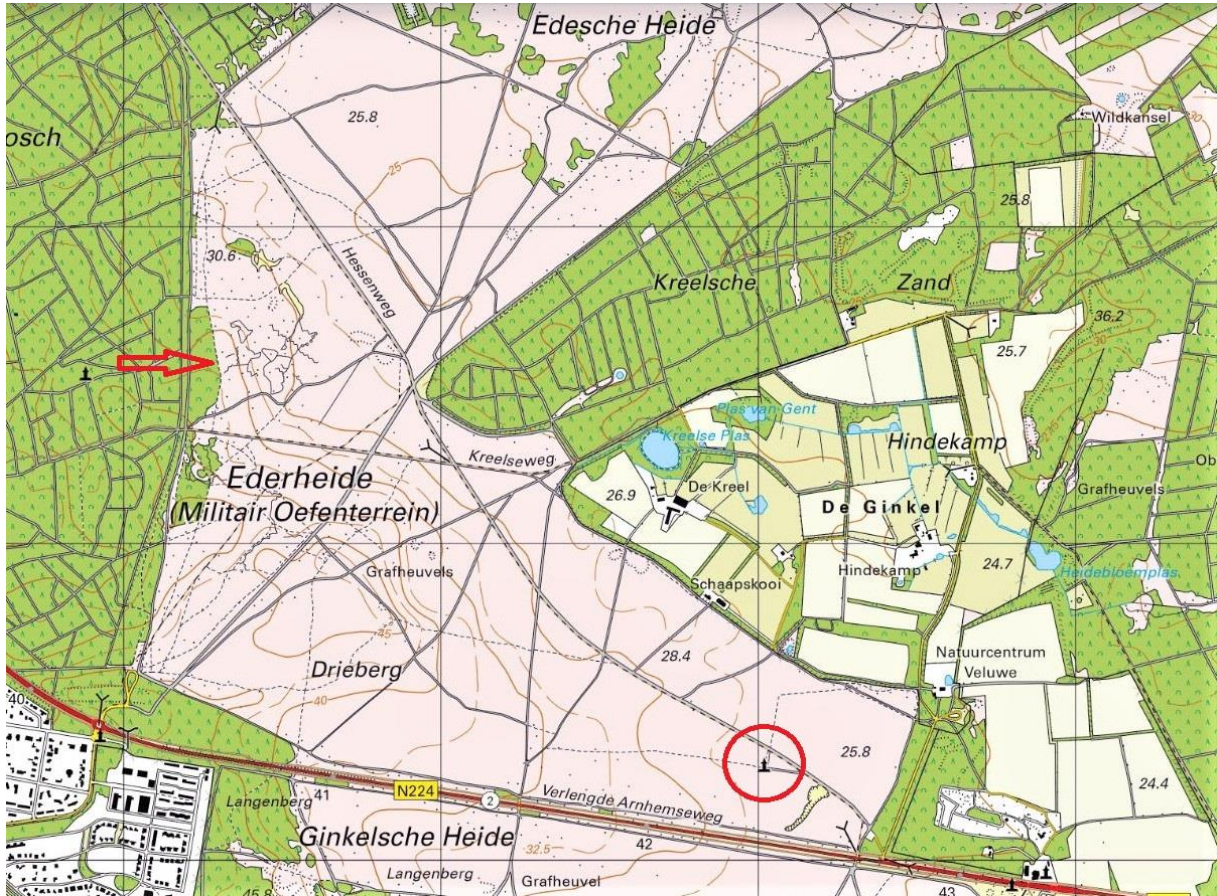
Topotijdreis, vergelijking 1914 - 2022

Platform Militaire Historie Ede

Onder de bezielende leiding van de gedreven vrijwilligers van het 'Platform Militaire Historie Ede' werd het gebouw van de smederij ingericht als museum, het 'Oorlogs- en Garnizoensmuseum Ede'. Op 26 juni 2018 kon het museum plechtig worden geopend. De activiteiten van de vrijwilligers zijn na die tijd legio; rondleidingen, battlefieldtours, op de fiets en te voet, lessen, lezingen en natuurlijk niet te vergeten het runnen van het museum, enz. De site www.platformmhe.nl geeft een prachtig beeld van alle activiteiten. Ook het onderzoek naar de oefenloopgraven uit 1917 was een van de initiatieven van het museum. In De Koerier nr.171 is hier een uitgebreid verslag van gegeven. Bijzonder is dat die loopgraven inmiddels ook op de kaarten van Topotijdreis zijn aangegeven.

De Eerste Wereldoorlog, 'neutraal' Nederland

Nu dus de Wisselexpositie 2023 over de Eerste Wereldoorlog en Ede. Wellicht zult u zich afvragen wat het verband is tussen Ede en de Eerste Wereldoorlog. Nederland is in die jaren toch immers neutraal gebleven? Dat begrip neutraliteit behoeft enige nuance. Zoals in 1914 pijnlijk in België is gebleken, en in 1940 in België wederom, en evenzo in Nederland ondanks de plechtige belofte van een zekere AH - de toenmalige minister-president De Geer heeft bijna nog tot mei 1940 aan de Nederlandse neutraliteit

Bij de pijl de oefenloopgraven uit 1917. Rechts het Belgenmonument (52.04036, 5.72270) - Topotijdreid

vastgehouden - , hangt 'neutraliteit' slechts af van de goede, of kwade wil van de belligerenten. In 1909 adviseerde Helmuth von Moltke keizer Wilhelm II om in ieder geval de Nederlands neutraliteit te respecteren, ten einde de rugdekking naar het westen te verzekeren, en niet onbelangrijk, om de in- en uitvoer van noodzakelijke produkten te garanderen. Dit bleek in de loop der oorlogsjaren vooral te gelden voor de voedselprodukten, die voor de eigen, Nederlandse bevolking veel noodzakelijker waren (Amsterdamse aardappeloproer 28 juni – 5 juli 1917).

Engeland accepteerde de neutraliteit van Nederland weliswaar tandenknarsend, maar daar stond tegenover dat op zee Nederland in feite op zeer beschamende wijze vrijwel onder de strenge Engelse curatele stond. Alles geoorloofd, ... mits van te voren tot in het kleinste detail instemming vanuit Engeland. De zaken niet op orde? In beslagname, compleet met schip en al.

De konsekwentie van neutraliteit bracht wel met zich mee, dat het neutrale land de verplichting had om zich naar alle zijden tegen een eventuele vijand – ongeacht welke - te moeten verdedigen. Dus ook de kust en

alle landsgrenzen rondom werden afgeschermd tegen eventuele indringers. Niet dat het allemaal veel uitgemaakt zou hebben. Door jarenlange bezuinigingen was het slecht gesteld met 'Neerlands Weerbaarheid', in manschappen, materieel en oefening. Nederland kon desondanks in 1914 niet anders dan op 31 juli de mobilisatie afkondigen; en die mobilisatie bleef ook al die lange, lange oorlogsjaren, uiteindelijk oproer ten spijt - Harskamp 25 en 26 oktober 1918! - gehandhaafd. Tot grote onvrede onder de tot niets doen gedoemde soldaten. Om nog maar niet te spreken van de omstandigheden van hun familie of gezin thuis. Daarenboven protesteerde Engeland aan de lopende band tegen al dan niet vermeende onneutrale leveringen aan Duitsland, compleet met ter zee de nodige in beslagnamen. Zo liep bijvoorbeeld de zanden grindkwestie hoog op. Duitsland beweerde dat het voor de wegenbouw was, Engeland daarentegen voor de beton van de Duitse bunkerbouw. Behoedzame Nederlandse protesten werden niet gehoord.

Ook Duitsland liet zich niet onbetuigd. Af en toe deelde de Duitse regering nog wat speldenprikken uit om Nederland bij de neutraliteitsles te houden. Grote paniek

veroorzaakte de zogeheten *'alerte van 31 maart 1916'*. Op donderdag 31 maart 1916 ontbood de Duitse minister van Buitenlandse Zaken, Von Jagow, de Nederlandse gezant Gevers ten Burele met de mededeling dat de Engelsen een invasie via Zeeuws-Vlaanderen aan het voorbereiden zouden zijn. En of Duitsland wel voldoende op Neerlands neutraliteit kon vertrouwen. Grote commotie alom onmiddellijk hier in den lande, alle verloven der militairen werden begin april in allerijl ingetrokken. Later werd die *'alerte'* in de politiek maar als een loos gerucht afgedaan – om *'onze neutrale burenen'* scherp te houden. Maar van Duitse zijde werd dat gerucht in tegendeel wel degelijk ernstig genomen. Begin 1916 waren de Duitsers in Noord-België al begonnen met de bouw van de Hollandstelling, een ook in de diepte uitgebreide bunkerstelling van Knokke tot Vrasene bij Antwerpen dicht langs de Nederlandse grens. Er was aan de andere zijde van de oostgrens niet al te veel vertrouwen in 's Neerlands weerbaarheid. De meeste van deze toen gebouwde bunkers zijn nog steeds in het Belgische landschap aanwezig, en staan onder monumentenzorg.

Ook België koestert zijn cultureel erfgoed, ook al komt het uit den vreemde. Duitsland hield dus wel degelijk rekening met een Engelse invasie via Nederlands grondgebied, en wilde zeker zijn dat op Nederlands *'steun'* gerekend kon worden. En dan zou zich het politiek onoplosbare probleem voordoen, of Nederland zich tegen de Engelsen teweer zou stellen in het kader van de zo zeer gewenste neutraliteit en aldus de Duitsers bevoordelen, of de Engelse invasie toelaten en zo z'n neutraliteit ten opzichte van Duitsland verspelen met alle gevolgen van dien.

De stemming in Nederland was verdeeld, sommigen waren pro-Duits, waarbij de oude ressentimenten van de Boerenoorlog nog een rol speelden, anderen pro-Engels. Maar welke keuze dan gemaakt had moeten worden .... Winston Churchill schijnt overigens eind 1914 in de Britse Oorlogsraad een aantal plannen te hebben gelanceerd, zoals het bezetten van

het eiland Borkum, Denemarken en dan naar de Oostzee, maar ook een troepenlanding medio 1915 op de Nederlandse kusten. Dus zo helemaal uit de lucht gegrepen was de *'alerte'* blijkbaar niet. Van Churchill's plannen om ergens een doorbraak uit de oorlogsimpasse te forceren, is het uiteindelijk begin 1915 Gallipoli geworden.¹

Vluchtelingen

De Duitse inval in België veroorzaakte nog een geheel ander, voor Nederland veel groter probleem. Ten gevolge van de oorlogshandelingen trokken in 1914 honderdduizenden, tot bijna een miljoen, vluchtelingen de grens over om in Nederland een veilig onderkomen te vinden.

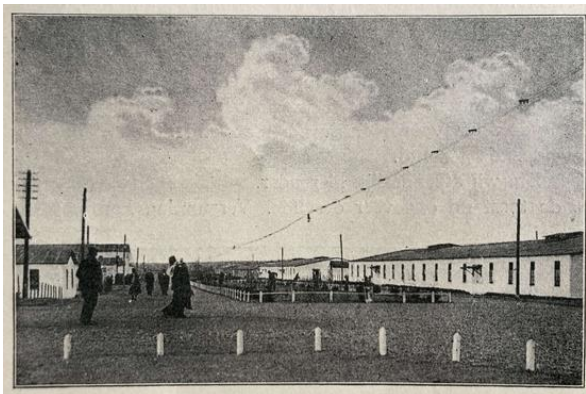
Belgische vluchtelingen aan de Nederlandse grens.

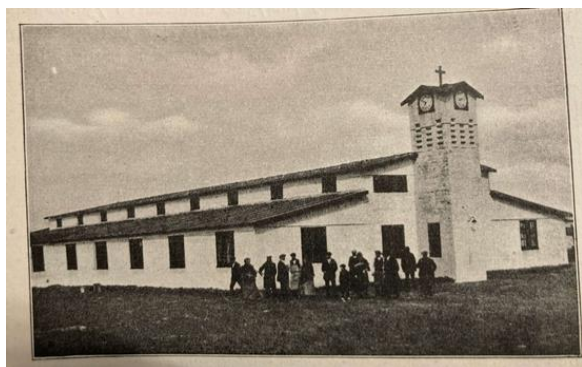
Belgische vluchtelingen. Tekening van Leo Gestel.

¹ Verdere informatie is te vinden in Koeriers:
139 – Nederland en neutraliteit – Koen Winkelman
166 – Hollandstelling – Herman van Zanten
171 – Loopgraven te Ede – Herman van Zanten
193 – Mobilisatievoorbeelden – Dik Winkelman

Vele duizenden Belgen besloten daarna voor de duur van de oorlog hier te verblijven. IJlings werden een aantal kampen opgetrokken om de vluchtelingen te kunnen opvangen. Zo ook in Ede, althans op Ede's grondgebied, de hei was immers groot genoeg. Op de Ginkelse heide werd een barakkenkamp ingericht om een deel van de vluchtelingen te kunnen huisvesten.

Twee afbeeldingen van het kamp bij Ede uit: *Nederland in den Oorlogstijd*. H. Brugmans, Elsevier – Amsterdam 1920. Boven de Koningin Wilhelminalaan en onder de kerk van het kamp.

Uiteraard werden de mensen ingedeeld in sociale klassen, in die tijd de gewoonste zaak van de wereld. In Ede kwamen wat men toen noemde, 'de wat meer gegoede burgers' terecht. Dit in tegenstelling tot 'de minder goed bedeedden' en tenslotte het 'grauw', welke elders werden ondergebracht. Kamp Nunspeet, een ander vluchtelingenkamp op de Veluwe, had niet bepaald een goede naam, en dat niet alleen vanwege de 'grauwe' inwonenden. Los daarvan liet ook de 'meer gegoede' inrichting nogal te wensen over.

Een monument op de Ederheide herinnert nog aan die gedenkwaardige Edese periode. In september 1944 was dezelfde heide het landingsterrein van Britse parachutisten in het kader van operatie Market Garden.

De Wisseltentoonstelling

Het Platform heeft een connectie met Huize Doorn, waar de voormalige Duitse keizer Wilhelm II na de Eerste Wereldoorlog heeft gewoond en waar nu een museum is ingericht. De collectiebeheerder van Huize Doorn was dan ook uitgenodigd om op zaterdag 25 februari in Ede de hedendaagse tentoonstelling te openen, met onthulling van een groots diorama.

De gebeurtenis werd verlevendigd door de aanwezigheid van een contingent geüniformeerde Militie uit de periode 1914. De tentoonstelling binnen gaat op die weinig bekende periode in aan de hand van vele foto's en getuigenissen. De vitrines zijn ingericht met voorwerpen en herinneringen uit die bittere tijd. Ook loopgravenkunst, bijzonder en zeldzaam een Engelse bajonet met een spiegeltje op de punt bevestigd teneinde veilig een blik over de rand van de loopgraaf te kunnen werpen. En ook de andere kant van de oorlog, het ware beeld ontiaan van al z'n ronkende heldenretoriek, ongeacht van welke zijde, een stil bidprentje 1917 voor een gesneuvelde – 'infolge Vergiftung' - militair. Een van de onvoorstelbare miljoenen.

Voor de kinderen de muizenjacht langs de vitrines onder het speelse motto 'vind het woord'. Op de verdieping taferelen uit de Tweede Wereldoorlog, met zelfs een gezin op de vlucht, stemmig in zondags zwart gekleed.

Fotocollectie Belgische vluchtelingen

Het terrein met z'n gebouwen rondom het museum is een unicum, een lust voor het oog. De appartementen zijn ingericht in de behouden gebleven militaire gebouwen. Op bewonderenswaardige wijze is dat gelukt zonder afbreuk te doen aan het voormalige beeld van de kazerne. Er zijn nog twee historische barakken te gaan. De Stichting Erfgoed Ede (Jan Kijlstra) heeft zich vanaf 2018 voor behoud ingezet, hierbij gesteund door het Platform Militaire Historie Ede en de Vereniging Oud Ede.

De openingsplechtigheid op zaterdag 25 februari 2023.

Bajonet met loopgraafspiegeltje

Mede dankzij hun inspanningen zijn de barakken als eerste stap op 11 september 2018 aangemerkt als gemeentelijk monument, en schonk de eigenaar ze aan de Stichting Erfgoed Ede.

Het Platform wil ze exploiteren voor het verhaal van 'Garnizoen Ede 1906-1914' en 'de Eerste Wereld Oorlog'. Maar het is helaas onder andere door geldgebrek een wat al te langdurig traject geworden. Nog zijn de besprekingen gaande.

Een troost, verkoop aan een projektontwikkelaar is uitgesloten, dus het zal beslist een keer werkelijkheid worden.

Contact en bereikbaarheid

Platform Militaire Historie Ede
Verbindelaarsweg 100

6711 VD Ede

Te bereiken via N224, op rotonde naar
Nieuwe Kazernelaan -

na ca 1200 meter rechtssaf Eikenlaan op -
op Eikenlaan na ca 250 meter linksaf bij
bordje 'De Smederij', Verbindelaarsweg.
Woonblok rondrijden. De route is afgebeeld

op de foto hierboven
www.platformmhe.nl
info@platformmhe.nl

Herman van Zanten

Bronnenopgave

- 14 - 18; *De Eerste Wereldoorlog*. Uitgeverij Amsterdam Boek bv - 1975.
- *Buiten Schot*. Paul Moeyes, ISBN 978 90 295 8901 7 / NUR 680.
- *Platform Militaire Historie Ede*. G. Gijsbertsen, R. van Riet.
- www.topotijdreis.nl

MARINUS VAN DER LUBBE Onderzoek

Maandagavond 27 februari 1933... het
Rijksdaggebouw in Berlijn staat in brand.
Binnen wordt een enigszins verwarde
jongeman aangehouden. Hij is alleen gekleed
in broek en schoenen. Het blijkt de
Nederlander Marinus van der Lubbe te zijn,
en hij wordt opgepakt wegens brandstichting.

*Uitgebrande loge van de Rijksdag
(bron: Bundesarchiv)*

Marinus van de Lubbe; we beschrijven zijn
verhaal kort in Koerier 188 van oktober
2020; een verhaal dat ook de
familiegeschiedenis van uw redacteur raakt.
Marinus heeft namelijk gewerkt in het
aannemersbedrijf van mijn opa Andries de
Rooij, en hielp mogelijk mee met de bouw
van het huis waarin ik nog steeds woon.

Marinus wordt berecht voor de brandstichting in Berlijn, en schuldig bevonden. Op 10 januari 1934 wordt hij onthoofd, drie dagen voor hij 25 jaar zou worden. Hij wordt begraven in de stad waar hij is onthoofd, op de Südfriedhof in Leipzig.

Bijna 90 jaar na zijn dood komt Marinus weer in het nieuws. Het is al die tijd onduidelijk gebleven hoe de brand is ontstaan, of Marinus de dader was. En zo ja, of hij hulp kreeg van anderen. In ieder geval wordt het proces aan de rechtbank van Leipzig vaak beschreven als een showproces. Marinus lijkt geestelijk afwezig en is er lichamelijk ook niet best aan toe. De vraag is dan ook gerezen, of hij heeft bekend onder invloed van drugs. In januari 2023 worden zijn stoffelijke resten dan ook opgegraven. Marinus wordt na zijn onthoofding begraven op het Südfriedhof in Leipzig. In Koerier 188 geef ik aan dat zijn graf niet meer is te vinden. Maar kennelijk is dat nog wel zo... hoewel in de kranten wordt gesproken over het opgraven van de "vermeende" resten van de Nederlandse communist. Een forensisch team doet

onderzoek naar eventuele sporen van drugs. Het onderzoek heeft in ieder geval nogal wat teweeg gebracht in verschillende kringen, en er bestaat verbazing en scepsis. Bovendien schijnt de familie er geen toestemming voor te hebben gegeven.

En waarom dit onderzoek? Het is niet direct in gang gezet om de onschuld van Marinus te bewijzen. Verzoeker is een stichting die historische graven onderhoudt. Die wil met zekerheid weten of het gaat om de resten van Van der Lubbe, zodat ter plekke een monument kan worden geplaatst.

Als deze Koerier verschijnt, is de uitslag van het toxicologisch onderzoek nog niet bekend. Als dat de moeite waard is, komen we er zeker op terug!

Van der Lubbe tijdens zijn proces

Lakenhal

Ook zonder dit actuele gebeuren zou een aanvulling in deze Koerier zijn opgenomen. Na er echt veel te lang niet te zijn geweest, bezocht uw redacteur in mei 2022 de Lakenhal in Leiden. Dat is in feite het stadsmuseum van dat oord; ook geboorteplaats van uw redacteur. Ik had het willen bezoeken in voorbereiding op Koerier 165, waarin het beleg en ontzet van de stad in de Tachtigjarige Oorlog wordt beschreven. Maar het was toen net gesloten vanwege een grootscheepse renovatie...

In mei 2022 lukt het dan uiteindelijk om een bezoek te brengen aan de Lakenhal. Voor het doel, Leiden in de Tachtigjarige Oorlog, volgt later een artikel. Maar we liepen ook tegen een beeldje van Marinus van der Lubbe aan (gelukkig figuurlijk). Het werd in 2007 gemaakt door Gert Germeraad (1959), en de Lakenhal kocht het in 2010. Twee foto's van het beeld vinden een plekje in deze Koerier. Voor Germeraad stond de vraag centraal of een held en een terrorist verenigd kunnen zijn in één persoon. Hij maakte meer beelden van Van der Lubbe, die in het museum waren te zien in 2009, 100 jaar na de geboorte van Marinus. En voor wie meer wil weten over Gert Germeraad:

<https://www.gertgermeraad.eu/>

Dik Winkelman

Er lijkt ineens een algemeen gevoel in ons land te zijn ontstaan, dat Jan Zwartendijk destijds niet juist is benaderd. Minister-president Rutte kreeg een verzoek, en de koning een open brief, waarin erop wordt aangedrongen de voormalige consul te onderscheiden met een hoge onderscheiding: het Grootkruis in de Orde van de Nederlandse Leeuw. En de afzenders van verzoek en brief zijn er niet zomaar een paar. Het zijn alle leden van de Tweede Kamer, andere bekende landgenoten en vertegenwoordigers van Joodse organisaties. "Nederland is heel erg goed in het niet eren van zijn helden" schrijft een van hen erover – Esther Voet, die hoofdredacteur is van het *Nieuw Israëlitisch Weekblad*. Erkenning van zijn heldendom moet nu eindelijk plaatsvinden. Initiatiefnemer van deze actie is het kamerlid van D66 Sjoerd Sjoerdsma. Als het allemaal doorgaat, zou dit de eerste keer zijn dat het grootkruis postuum wordt uitgereikt. Dat zou nog kunnen aan de dochter van Jan Zwartendijk.

Bronnenopgave

- *De brand in het Rijksdaggebouw*. R. John Pritchard, Standaard Uitgeverij – Antwerpen/Utrecht 1975.
- *Marinus van der Lubbe*. Dik Winkelman in: *Koerier* 188, oktober 2020.
- *Werd Marinus van der Lubbe in 1933 door de nazi's gedrogeerd?* Tonny van der Mee in: *Algemeen Dagblad* 17 februari 2023.
- <https://www.nu.nl/buitenland/6251486/opgegraven-lichaam-stichter-rijksdagbrand-1933-onderzocht-op-drugssporen.html>
- <https://www.lakenhal.nl/nl/collectie/11195>

JAN ZWARTENDIJK

Eerder in deze *Koerier* trof u het artikel van Herman van Zanten over Ede in de Eerste Wereldoorlog. Dat was zeker niet het eerste artikel dat Herman schreef voor de *Koerier*. Zo publiceerden we in *Koerier* 202 van zijn hand een artikel over Jan Zwartendijk. Die was in de Tweede Wereldoorlog Nederlands consul in Kaunas in Litouwen. Vanuit zijn functie kon hij veel Joden helpen ontsnappen uit het door de Duitsers bezette deel van Europa. Kreeg hij daarvoor na de oorlog waardering in ons land? Neen, integendeel. Hij kreeg een reprimande omdat hij de regels niet had opgevolgd! Maar wellicht komt daarin nu eindelijk verandering, zo'n 78 jaar na het einde van de oorlog.

Jan Zwartendijk 1896 - 1976
(bron: Vilnius Maison Verte via Wikimedia Commons)

Overigens kreeg Jan Zwartendijk buiten ons land wel waardering voor zijn daden. Israël gaf hem in 1997 de eretitel *Rechtsvaardige onder de volkeren* – Yad Vashem. En in Kaunas, waar hij destijds zijn werk uitvoerde, is in 2018 een monument onthuld.

Ridder Grootkruis in de Orde van de Nederlandse Leeuw (bron: Kanselarij der Nederlandse Orden)

Bronnenopgave

- *De rechtvaardigen*. Herman van Zanten in: Koerier 202, maart 2022.
- *Diplomaat redde duizenden Joden, maar werd berispt*. Jan Hoedeman in: Algemeen Dagblad, 14 februari 2023.
- <https://www.lintjes.nl/onderscheidingen/ord-e-van-de-nederlandse-leeuw/ridder-grootkruis>

WILLIAM HURRELL Opgegraven

In het kader van het Nationaal Bergingsprogramma wordt in oktober 2019 gegraven bij Eefde, een plaatsje ten noordoosten van Zutphen. Men graaft hier dan de Britse piloot William Hurrell (1923 –

1944) op, die nog aan boord is van zijn jachtvliegtuig Hawker Typhoon. Men weet al dat men Hurrell hier kan verwachten. Maar zoals gebruikelijk wordt onderzoek gedaan naar de stoffelijke resten. We beschrijven een en ander in Koerier 182 van januari 2020.

Herbegraven

Bij het beschrijven van de gebeurtenissen in genoemde Koerier, geven we aan dat Hurrell op enig moment zal worden herbegraven in Gorsel. Die plaats ligt in de nabijheid van Eefde en heeft al een plot met oorlogsgraven van het Gemenebest. De herbegraving heeft intussen plaatsgevonden, maar op een andere plek. Dat gebeurde op de begraafplaats van het Gemenebest Jonkerbos, gelegen in Nijmegen. Donderdag 29 september 2022 werd het lichaam van Hurrell daar met volle militaire eer ter aarde besteld, in het bijzijn van familieleden, militairen, hoogwaardigheidsbekleders en andere belangstellenden. De dienst werd geleid door squadron leader Josephine Critchley, een geestelijke van de RAF. De militairen die het lichaam daadwerkelijk ten grave brengen, zijn van RAF Queen's Colour Squadron.

Foto's Omroep Gelderland (boven) en Gemeente Lochem (onder)

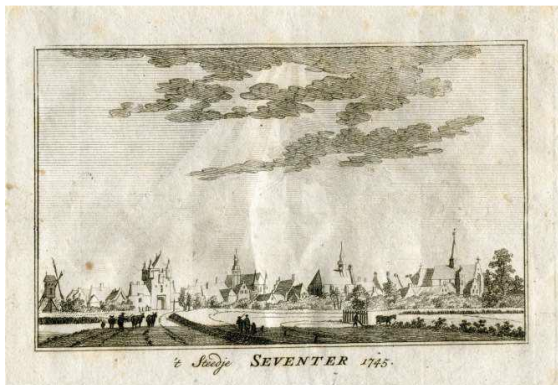
Bronnenopgave

- <https://www.cwgc.org/our-work/news/ww2-airman-laid-to-rest-78-years-after-fatal-flight/>

ZEVENAAR

Op 14 maart 2022 waren Julie en Dik Winkelman in Zevenaar, in de landstreek De Liemers ten oosten van Arnhem. In die plaats bezochten we het Liemersmuseum en het Masiusplein. Vooral over wat er op dat plein te zien is, gaat een artikel in Koerier 205 van juni 2022. Kort gezegd, het was de plek waar vroeger een burcht stond, waarvan nu de voormalige plek zichtbaar is gemaakt.

Zevenaar kwam een paar maanden later interessant in het nieuws. Ten noordoosten van het in de Koerier beschreven Masiusplein ligt het Raadhuisplein. Bij een renovatie daar, zijn vlakbij het vroegere gemeentehuis historische resten gevonden. De vondst was een verrassing. En mogelijk gaat het om de grootste van de vier voormalige stadstorens; de Blekse Poort. Verder archeologisch onderzoek werd aangekondigd. Overigens wordt ook gesteld dat het raar is dat de vondst een verrassing was. In 1984 en ook later zijn namelijk ter plekke al enkele vondsten gedaan.

Wat is nu de achtergrond van de Blekse Poort? Het is de grootste van de vier poorten die rond 1500 rond de stad werden gebouwd. De poort bood toegang tot de stad voor reizigers die uit de richting van Arnhem kwamen. In 1842 werd de poort afgebroken. Dat als laatste van de vier poorten. De andere drie waren toen al zo'n 20 jaar weg. Reden dat de Blekse Poort langer bleef staan, was dat hij de stadsgevangenis huisvestte. Het is nu afwachten wat er verder gaat gebeuren met de resten van de poort. Hopelijk blijven zij zichtbaar in het

straatbeeld. Dat is met andere resten op het Masiusplein immers ook gelukt!

De afbeeldingen links en hierboven zijn uit de bronnen. Op de prent links is de Blekse Poort het grote gebouw links, rechts van de molen. De afbeelding hieronder stond al in Koerier 205. Maar zonder het rode pijltje dat de vindplaats van de poort aanwijst. De plattegrond is overgenomen van Burchtsevenaar.nl.

Maar gaat het wel om deze poort? In ieder geval één historicus en archeoloog betwijfelt dat! Hij denkt dat die nog verborgen onder de grond ligt, maar wel vlakbij. Als redactie van de Koerier zullen we verdere berichten moeten afwachten. Zo nodig, leidt dat tot een verdere aanvulling op het artikel over Zevenaar!

Bronnenopgave

- *De Blekse Poort werd dit jaar niet opgegraven in Zevenaar, maar waar ligt de oude stadspoort dan wel?* Pim Gerritzen in: De Gelderlander, 19 december 2022.
- *Resten van grootste poort Zevenaar opgegraven volgens kenners; gemeente nog niet zo zeker.* De Gelderlander, 6 oktober 2022.
- *Burcht Zevenaar.* Dik Winkelman in: Koerier 205, juni 2022.

KOUDE OORLOG Brochure RCE

De belangstelling voor deze periode van na de Tweede Wereldoorlog is de laatste tijd enorm toegenomen. In De Koerier deden we regelmatig verslag van interessante plekken uit die tijd. Zo verwezen we in Koerier 194 van april 2021 naar het oprichten van de werkgroep Koude Oorlog van de Stichting Menno van Coehoorn, en naar de samenwerking van die werkgroep met de Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed.

Dat heeft al resultaat opgeleverd, in de vorm van een brochure van die RCE, die verhaallijnen rond de Koude Oorlog bevat. Uw redacteur had de eer redactioneel betrokken te zijn bij de totstandkoming van

die brochure. Die is digitaal bereikbaar en te downloaden via <https://www.cultureelerfgoed.nl/publicaties/publicaties/2022/01/01/trouwe-bondgenoot-met-hollanditis>

Links een afbeelding van het titelblad, met de ingang van de Cannerberg bij Maastricht. Dat is toevallig ook nog de plak waar uw redacteur in 1979 zijn militaire diensttijd doorbracht!

Waddinxveen

Een brochure dus over de Koude Oorlog, maar er is ook primair nieuws. In het Zuid-Hollandse Waddinxveen werd bijvoorbeeld een object "ontdekt" dat stamt uit die periode. Het ligt achter op het terrein van de brandweerkazerne aan de Noordkade, en was in de vergetelheid geraakt. De betonnen muren zouden zestig cm dik zijn. Met ter camouflage een gemetselde muur en een puntdak met pannen, waardoor de bunker eruit zag als een bedrijfspand. Wat uit onderzoek naar voren kwam, is dat het gaat om een bunker van de PTT. Die gebruikte het voor een noodnet dat in oorlogstijd bestond naast de gewone telefoonverbindingen. Het net was vooral verantwoordelijk voor verbindingen tussen ministeries, commandobunkers en commandoposten in het veld. Daarnaast zou de bunker zijn gebruikt door de dienst Bescherming Bevolking (BB), als verzamel- en opslagplaats. Met aankoop van de grond in 1961, is de bunker rond die tijd verzezen. Het gebouw is nog steeds in bezit van KPN, de opvolger van de PTT. Na de Koude Oorlog, in de periode 1993 tot 1995, is de bunker omgebouwd tot versterkstation. Die functie heeft het bouwwerk intussen ook verloren, en het staat nu leeg. Nu is het een bedrijventerrein, maar de bedoeling is dat hier in de toekomst woningen komen.

Foto AD 31 januari 2023

Of genoemde informatie uit het Algemeen Dagblad van 31 januari 2023 klopt, is niet helemaal duidelijk. Deskundigen van genoemde werkgroep Koude Oorlog

verdiepten zich er ook in. Het zou gaan om een vroeg ontwerp van een communicatiebunker; niet gebouwd door de PTT maar later wel door haar gebruikt. De BB-opslag zou verderop hebben gelegen.

Dreiging in Gelderland

In de Koude Oorlog is er een dreiging van een nucleaire aanval. Maatregelen worden genomen om de burgerbevolking tegen zo'n aanval te beschermen. Zo ook in de provincie Gelderland. Daar worden al bestaande schuilkelders gemoderniseerd en er worden ook nieuwe exemplaren gebouwd. https://mijngelderland.nl/inhoud/verhalen/sc_huilkelders-uit-de-koude-oorlog vertelt er kort het verhaal over, en eindigt met enkele interessante verwijzingen.

De afbeelding hierboven komt van die website. Zij toont een fietsenstalling en atoomschuilkelder aan het Scheidemakershof in Nijmegen (foto Jan Eichelsheim 2010).

Vliegveld Twente

Deze vermelding is eigenlijk ook een aanvulling op een eerder artikel in de Koerier. In nummer 183 schreven we uitgebreid over het vliegveld Twente. Een vliegveld dat tijdens de Tweede Wereldoorlog intensief werd gebruikt door de Duitse bezetters. Maar het speelde ook een belangrijke rol tijdens de Koude Oorlog.

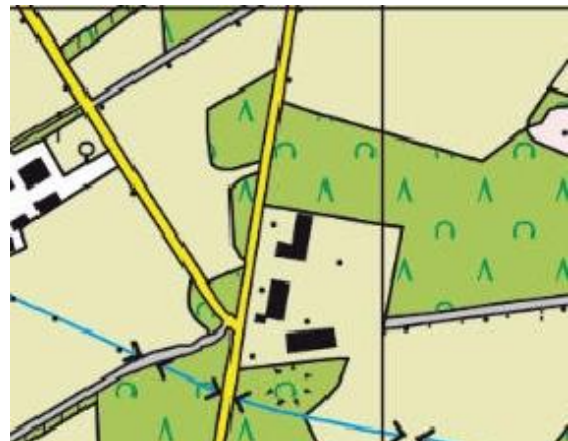
Als aanvulling heel interessant, want het betreft een element waar we bij het onderzoek voor genoemd artikel niet tegenaan zijn gelopen! In de Koude Oorlog werd gevreesd voor atoomaanvallen. Om bij zo'n aanval de kans te verminderen dat het vliegveld geheel werd uitgeschakeld, kwam er in het begin van de jaren zestig van de vorige eeuw een nieuw commandocentrum op afstand. Om precies te zijn in Tweekelo, daar waar de Grote Veldweg uitkomt op de Haimersweg. Met acht kilometer afstand tot het vliegveld, werd de plek als veilig beschouwd bij een eventuele atoomaanval. Het commandocentrum komt precies te

liggen in het verlengde van de landingsbaan van Twente. In een bosrijke omgeving, waar het verborgen zou moeten blijven voor vijandelijke blikken. Tot het complex behoren:

- kantoor
- magazijnen
- ondergronds waterbassin
- ondergrondse brandstoftanks
- schuilplaats
- communicatiecentrum
- mobilisatiecentrum
- peilbaken voor landende vliegtuigen
- opslag geneesmiddelen
- installatie om vloeibare zuurstof te maken voor straaljagers

Tweemaal Topotijdreis. Boven de editie van 1965, de eerste keer dat het complex is te zien op de kaart. Onder de editie van 2022.

Bij sluiting van het vliegveld Twente in 2007 werd dit commandocomplex verkocht. Dan verschijnen er in de zomer van 2018 berichten dat de gemeente op de locatie bouw van twee woningen wil toelaten. Dat zal dan leiden tot sloop van het commandocomplex. In het bericht dat hiernaar verwijst, is overigens sprake van een zendpost en stalling voor voertuigen; niet van een commandopost. Het wordt genoemd als mobilisatiecomplex.

Het complex ligt bij de blauwe pijl. De start- en landingsbaan is in rood aangegeven (Topotijdreis 2022)

Boven Google Maps 2023.
Onder Google Streetview augustus 2021

<https://www.tubantia.nl/enschede/van-sloop-naar-gemeentelijk-monument-militair-complex-uit-koude-oorlog-in-twekkelo-blijft-behouden~afcb1516/>

De informatie hierboven is naar voren gekomen uit genoemde verwijzing. De redactie is nog verder gaan zoeken op het internet. Dat leverde op dat het complex in 1965 is gebouwd en ging fungeren als WOC Wing Operation Center van de Vliegbasis Twente. Zo'n centrum dient voor de geleiding van militair verkeer naar de vliegbasis (Approach Control). De bij het complex behorende twee zendmasten stonden elders, namelijk 3,2 km naar het westzuidwesten in Beckum.

Andere vliegbases van de Koninklijke Luchtmacht hadden identieke centra:

- Dronrijp – Vliegbasis Leeuwarden
- Erp – Vliegbasis Volkel
- Hamersveld Leusden – Vliegbasis Soesterberg

• Vessem – Vliegbasis Eindhoven
Van deze complexen is vrijwel alles verdwenen, wat het complex van Twakkelo uniek maakt.

Toen het terrein de functie van WOC kwijtraakte, gebruikte de Koninklijke Luchtmacht het voor opslag. Dat was midden jaren 80 van de vorige eeuw. De operationele diensten werden toen van het terrein overgeplaatst naar bunker B-500 op het terrein van de vliegbasis. Naast voor opslag, werd het terrein toen gebruikt om video-opnames te maken ten behoeve van Nederlandse legeronderdelen in het buitenland en ambassades. Na afstoting in 2005 kwam het complex in handen van een particulier bedrijf.

- <https://defensiefotografie.nl/mob-complex/overig/twekkelo/>

Tenslotte

In de voorbereiding van deze Koerier troffen we een interessant artikel over Koude Oorlog-objecten bij Sleeuwijk. Veldonderzoek en onderzoek op internet leverde vrij veel informatie op. Daarom geen korte

mededeling, maar een wat langer artikel in de volgende Koerier!

Als tipje van de sluier op deze bladzijde alvast twee foto's.

